

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย รูปแบบการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ฮาล โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนบ้านกกตูม ต.กกตูม อ.คงหลวง จ.มุกดาหาร โดยนายณวม เชื้อคนแจ้ง เป็นหัวหน้าโครงการ พื้นที่การดำเนินการวิจัยคือ บริเวณเขตป่าไม้ฮาล เขตอุทยานแห่งชาติภูผายล จำนวน 1,500 ไร่ และหมู่บ้านรอบๆป่าไม้ฮาลจำนวน 3 หมู่บ้าน คือบ้านกกตูม บ้านเกษตรสมบูรณ์ และบ้านมะนาว เราได้ได้ออกสำรวจพื้นที่ตามแผนที่เราทีมงานวิจัยได้วางเอาไว้ คือชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน กลุ่มเยาวชน เจ้าหน้าที่อุทยานและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ อบต.กกตูม ครู นักเรียนโรงเรียนบ้านกกตูม เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย และคณะสงฆ์ฆราวาสวัดป่าไม้ฮาล และได้มีการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่(ผู้สูงอายุ) ว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีประวัติความเป็นมาอย่างไรในเรื่องป่าไม้ฮาล และประวัติศาสตร์ชุมชนอดีต ภูไม้ฮาลเป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมากเป็นแหล่งหาของป่า(อาหาร)ของชาวบ้านที่สำคัญ มีทั้ง เห็ด สมุนไพร กระจอก ผักหวานป่า เสือ ลิ้น เป็นต้น ชาวบ้านสามารถขึ้นหาของป่าได้ไม่ยากและยังเป็นแหล่งศูนย์รวมจิตใจ มีพระธาตุคงคาสยหลวงปู่หมั่นมาพำนักพักพิงที่ป่าไม้ฮาลเป็นประจำ จนกระทั่งชาวบ้านได้ช่วยกันพัฒนามาเป็นวัดป่าไม้ฮาล ปัจจุบัน ได้มีการอนุรักษ์ป่าไม้ธรรมชาติไม่ตัดไม้ทำลายป่า ช่วยกันปลูกป่าทดแทน ทำแนวทางกันไฟ หรือ ป้องกันไฟป่าไม่ให้เกิดไฟในพื้นที่ป่าไม้ ถือได้ว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับป่าอย่างเหนียวแน่น และต้องดำรงชีพอย่างไม่สามารถขาดทรัพยากรในป่าแห่งนี้ได้

สภาพปัญหา ช่วงปี พ.ศ. 2530 ป่าไม้ฮาลได้ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติภูผายล อ.คงหลวง จ.มุกดาหาร ทำให้ที่ทำกินของชาวบ้านบางส่วนถูกผนวกอยู่ในเขตอุทยานฯ ส่งผลให้เกิดความคดที่ไม่ตรงกันของชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และมีกรณีที่ชาวบ้านต้องถูกจับเพราะขาดความเข้าใจในกฎหมาย อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้ว ชุมชนชาวบ้านเชื่อว่าด้วยวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าประกอบกับระบบความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างแนบแน่นนั้น ไม่อาจจะทำให้ป่าลดลงอย่างรวดเร็วได้ดังนั้นทีมวิจัยจึงได้สืบค้นและพบว่าสาเหตุที่ทำให้ป่าบนเทือกเขาภูพานมีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว สืบเนื่องจากการให้สัมปทานป่าไม้ นโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ (พืชไร่) หรือนโยบายปรามปรามคอมมิวนิสต์ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและทำให้ผืนป่าบนภูไม้ฮาลที่เมื่อก่อนมีความอุดมสมบูรณ์ และเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ที่มีเนื้อแข็ง มีคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นไม้ฮาล ไม้ตะเคียน ฯลฯ โดยนักลอบตัดทำลาย แม้จะอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ของอุทยานแห่งชาติภูผายลก็ตาม

จากสภาพปัญหาดังกล่าว พระอาจารย์ ครรชิต เจ้าอาวาสวัดป่าภูไม้ขาวได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้ชักชวนชาวบ้านมาร่วมกันสร้างสำนักในการรักษาป่าอันเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน วัดและชาวบ้านได้ร่วมกันอนุรักษ์ผืนป่าภูไม้ขาวด้วยการทำกิจกรรม เช่น การทำแนวกันไฟ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าดังกล่าว ยังอยู่ในการรับรู้ของคนบางส่วน และยังขาดความร่วมมือจากหลายภาคส่วนในท้องถิ่น อาทิเช่น อบต. เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นต้น ทำให้ในช่วงกลางปี 2553 ได้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจของเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ดูแลรักษาป่า ได้มีประกาศจากกรมป่าไม้ให้มีการโยกย้ายวัดในพื้นที่ป่าทั่วประเทศ และหนึ่งในจำนวนนั้นคือ วัดป่าภูไม้ขาว ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้สร้างผลกระทบทางด้านจิตใจแก่ชาวบ้านและชุมชน เนื่องจากวัดป่าภูไม้ขาวนอกจากจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทเป็นวัดที่นำชุมชนในการอนุรักษ์ผืนป่าแห่งนี้ด้วยในทางหนึ่ง ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้อาศัยยัญพิธีกรรมของวัดจากที่ต่างๆ ช่วยคลี่คลายปัญหาและทำการชี้แจงจนกระทั่งทางอุทยานได้ถอนคำสั่งดังกล่าวแต่อย่างไรก็ตาม จากปัญหาที่เกิดขึ้น วัดและชุมชนตระหนักได้ว่า ถึงแม้ว่าเหตุการณ์จะคลี่คลายไปในทางที่ดีแต่ชาวบ้านชุมชน และวัด จำเป็นต้องสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ป่าให้ชัดเจนขึ้น โดยอาศัยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชน และสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชนในการทำการอนุรักษ์ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของทุกภาคส่วนในท้องถิ่นซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ดังกล่าว ซึ่งมีเป้าหมายในสิ่งเดียวกัน คือการรื้อฟื้นป่าการวิจัยในครั้งนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อค้นหาความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าภูไม้ขาวที่มุ่งเน้นไปสู่การทำงานอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และเพื่อหาความรู้ทั้งจาก องค์ความรู้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นของชุมชน ประกอบกับความรู้อื่นๆ อาทิเช่น แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่า กระบวนการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมซึ่งเป็นส่วนที่สามารถทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และหาความรู้จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถผสมผสานความรู้จากทั้งสองส่วน จะทำให้คน ชุมชน และป่าอยู่ร่วมกันได้ จึงจำเป็นต้องหาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าภูไม้ขาวอย่างมีส่วนร่วม อันจะนำไปสู่การฟื้นฟูระบบนิเวศน์ป่าอย่างยั่งยืนต่อไป